

концептуальное поле "смерть". На материале неблизкородственных языков предлагается семантическая классификация идиом, которые представляют один из базовых концептов многих лингвокультур. Представлены случаи асимметрии идиом, которые основаны на особенностях коннотативных процессов механизмов декодирования идиом.

Ключевые слова: идиома, семантика, коннотация, концепт, компаративный анализ.

УДК 811.111-26: 81'42

Бистров Я.В., к. філол. н., доц.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФРАКТАЛЬНА МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ В АНГЛОМОВНОМУ БІОГРАФІЧНОМУ НАРАТИВІ

У статті обґрунтовано роль фрактальної моделі концептуальної метафори для опису динаміки біографічного наративу. Фрактальну концептуалізацію життєвого досвіду досліджено із залученням концептуальної метафори LIFE IS A STORY.

Ключові слова: біографічний наратив, фрактальна модель, концептуальна метафора, фрактальний фрагмент, самоподібність.

Стискання емпіричних фактів, запаковування їх у штучні абстрактні метафоричні схеми сприяє впорядкуванню фрагментів дійсності і перетворює їх у функціональні елементи людської свідомості. Метафора як схемна структура "прив'язана" до реальних прототипів і сформованих уявлень, тому вона малочутлива до постійних змін своєї фактологічної бази. Заповнити цю прогалину, відновивши гнучкість метафори, перетворивши її із способу одноразової фіксації знання у спосіб змінної символізації реальності у свідомості, покликані фрактальні структури, подібні до тих, які застосовуються в синергетиці. Такі її поняття, як ітерація, самоподібність, дивні атрактори, дисипативні структури, фрактали і, звичайно, фрактальний аналіз, тільки починають закорінюватися у

когнітивній лінгвістиці та лінгвістиці тексту. Один із основоположників теорії текстових світів П. Верт ще на початку 90-х років ХХ століття стверджував, що "сама по собі концептуалізація є фрактальною за структурою, а людський мозок нагадує фрактальний об'єкт" [13, с. 337].

Синергетична парадигма передбачає розуміння тексту як складної, відкритої і нелінійної системи, що функціонує завдяки взаємозв'язку власних елементів та підсистем під впливом регуляторних механізмів самоорганізації [1, с. 12]. В рамках нашого дослідження одним із таких механізмів самоорганізації вважаємо концептуалізацію життєвого досвіду, яка маніфестується засобами концептуальної метафори як когнітивної моделі у межах біографічного наративу (БН).

Якщо наратив у найширшому його розумінні організовує, структурує та артикулює життєвий досвід людини, то в біографічному наративному дискурсі відтворюються співвідношення ключових фактів чи подій з життям окремого персонажа (наратора), які описуються із перспективи іншого персонажа (наратора). Висувається гіпотеза про те, що ступінь прояву концептуальної метафори залежить від багаторівневих (нелінійних) зв'язків, які вибудовуються за принципом подібностей і розбіжностей у вигляді багатовекторного фракталу.

Спроба поширити ідеї самоподібності на структуру наративу, а також переосмислити фрактальні форми та їх конфігурації у відношенні до когнітивного потенціалу метафори, становлять новизну цієї розвідки. Процес осмислення концептуальної метафори відбувається шляхом інтерпретації власного життєвого досвіду людини, яка тягне за собою процес накладання фрактальних форм або "патернів самоподібності" [3] на структурний фрейм БН.

У вітчизняному українському мовознавстві фрактальність з екстраполяцією на мовні явища почала застосовуватися зовсім недавно, в зв'язку з вивченням формотвірних параметрів художнього дискурсу (О.П. Воробйова [2]), суб'єктно-предикатних структур (Т.І. Домброван [3]), властивостей фреймів та процесом їх інтегрування (С.А. Жаботинська [4]), фрактальної семіотики мови емоцій (Ю.Ю. Шамаєва [8]) та ін.

Явні зрушення, які відбулися у вивченні метафори як мовної одиниці у бік визнання її одиницею свідомості, що є посередником між світом реальним і світом уявним, не викликають сумнівів, оскільки, за Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, "наша поняттєва система відіграє важливу роль у визначенні повсякденної реальності, вона носить переважно метафоричний характер, а наше мислення, повсякденний досвід і поведінка значною мірою зумовлені метафорою" [10, р. 4]. Однак, роль метафори у фрактальній концептуалізації текстових світів, ще чекає своїх дослідників. На перший план виходить одне із понять синергетики – чинник нелінійності (дискретності), за яким структура тексту актуалізуються залежностями самоподібності, рекурсивності, динамічності, роздрібненості, ізоморфізму, які беруть безпосередню участь у побудові моделі фрактальної метафори.

Мета статті – розкрити сутність фрактальної моделі концептуальної метафори в англomовному біографічному наративі.

Завдання статті: 1) обґрунтувати роль фракталів як організаційно-динамічних структур для концептуалізації життєвого досвід у біографічному наративі; 2) розробити алгоритм аналізу фрактальних конфігурацій сфери-джерела концептуальної метафори LIFE IS A STORY.

Матеріалом дослідження слугував роман "Chatterton" сучасного британського постмодерніста Пітера Акройда.

Сама по собі метафора як абстрактна схема для відображення дійсності, у якій "компактно розміщується складна сума фактів" [5, с. 75], перетворюється із штучного в евристичний засіб гуманітарної науки, оскільки вона може з'являтися, зникати, трансформуватися, розвиватися, уточнюватися і т.ін. Саме такі ознаки фрактальності метафори роблять її гнучкою і максимально наближеною до реальності, що призводить до зміни принципів її аналізу, і ширше – до формування "нової – фрактальної парадигми наукового світогляду" [там само, с. 78].

За допомогою фрактальних метафор відбувається рух крізь рівні складності процесу наукового пізнання тих чи інших явищ. З одного боку, пізнання передбачає нескінченність пізнаваності людиною природи, а з іншого – пізнаване завжди функціонує як

обмежене явище. Тому метафора як структура фрактальна містить ознаки самоподібності і моделюється концептуальними доменами цілі і джерела.

Фрактал як будь-яка математична модель стимулює ефект нескінченності, "генеруючи самоподібні елементи й імітуючи тим самим інтенціональну сторону явища. Однак кожен раз наочним результатом побудови фракталу є обмежена кількість самоподібних елементів та рівнів їх складності. Так, у фрактальній метафорі реалізується принцип граничності. Кожен новий рівень складності пізнання завжди є результатом пізнання попереднього рівня складності" [5, с. 79]. Звідси випливає, що креативними атракторами у відкритій нелінійній системі БН, які формують і впорядковують фрактальну модель метафори, є два концептуальних домени: інтенціональна сфера-джерело A STORY, яка прагне до генерування самоподібних структур, і гранична сфера-ціль LIFE.

Отже, фрактальний потенціал концептуальної метафори LIFE IS A STORY регулюється профілюванням інтенціональної сфери-джерела, яка, з одного боку, актуалізується вербальними і невербальними конструкціями, а з іншого, – вона становить основу для копіювання і подальшого тиражування фрактальних фрагментів БН, оскільки "множинність концептуалізацій є наслідком вибіркості людського сприйняття, яка закладена в основі когнітивної діяльності загалом" [6, с. 529].

На основі даних лексикографічних джерел, зокрема LDCE [14], виокремлюємо множину інтегральних та диференційних концептуальних ознак сфери-джерела A STORY, які актуалізують семантичну опозицію "правда – вигадка". Інтегральні концептуальні ознаки *'true or imaginary'*, *'an account of something which may not be true'*, *'one that you have invented'*, *'the events in someone's life'* становлять найзагальніші інтерпретаційні рамки БН. Диференційні концептуальні ознаки джерела метафоризації концептуальної сфери A STORY – *'a copy'*, *'like a real material or object'*, *'to make something seem real'*, *'copied illegally'*, *'from another person's work'*, *'a story that is not true'*, *'imaginary'*, *'not real'*, які виявляються в актуальному обсязі значення лексем *fake*, *forgery*, *plagiarism*, *imitation*,

invention, pretend, стають домінуючими у відношенні до метафоризації сфери-цілі A STORY.

Фрактальна структура метафори в найзагальнішому значенні відображає характерну для постмодерністського дискурсу установку на позбавлення лінійності, ієрархії та симетрії. Процес семантичного розгортання фрактальних фрагментів біографії Томаса Чаттертона (1752-1770) з однойменного роману П. Акройда відбувається шляхом представлення реальних біографічних фактів та накладання їх на вигадані факти. В зв'язку з цим, роман "Чаттертон" можна досліджувати з позицій автентичності творчої діяльності поета Чаттертона у трьох різних хронологічних періодах, які пов'язані з множинними інтерпретаціями його біографії: *The real world is just a succession of interpretations. Everything which is written down immediately becomes a kind of fiction* [13, p. 32], а міф, вигаданий Чаттертоном про своє життя і смерть, відновлюється у різного роду трансформаціях і повторах щодо біографічних фактів, до яких долучаються вже інші наратори: *There are so many different layers* [13, p. 158].

Ітеративні і рекурсивні конструкції у структурі БН дають можливість осмислити різного роду впливи у вигляді флуктуацій (фрактальних "блукань" системи), які, накопичуючись, призводять динамічну систему БН до невірноваженого стану, наближуючи її до точки поліфуркації (множинного розгалуження). При проходженні точки поліфуркації відбувається реалізація (змістове наповнення) креативних атракторів фрактальної метафори, які притягують (або до яких прилягають) нові мультивекторні фрактальні інтерпретації життєвого досвіду ($story_1$, $story_2$, $story_3$, $story_n$), а надлишки піддаються дисипації (руйнуються і скочуються в хаос). Більше того, П. Акройд установлює діалогічну гру між трьома різними історичними періодами, які можна поділити на такі фрактальні фрагменти:

Story₁. Наратив належить безпосередньо авторові, який подає деталі біографії "реального" Чаттертона у передмові до роману: *Thomas Chatterton (1752-1770) was born in Bristol; he was educated at Colston's School there and was for a few months*

apprenticed to a lawyer, but his education was less important than the promptings of his own genius. His father died three months before his son's birth, and from an early age Chatterton had been fascinated by the ancient church of St Mary Redcliffe.... He was seven years old when his mother gave him certain scraps of manuscript...[13, p. 1].

Story₂. Наратив, який датований 1856 роком, коли Генрі Волліс завершив роботу над зображенням на горищі тіла мертвого Чаттертона середніх років, моделлю для якого позує молодий поет Джордж Мередіт: *'Yes, I am a model poet,' Meredith was saying. 'I am pretending to be someone else.'*

Wallis put up his hand and stopped him. He twisted his own head to show him the movement he needed.

Meredith closed his eyes and flung his head against the pillow. 'I can endure death. It is the representation of death I cannot bear.'

'You will be immortalised.'

'No doubt. But will it be Meredith or will it be Chatterton? I merely want to know' [13, p. 2-3].

Story₃. Сучасна фейкова інтерпретація портрета Чаттертона, яка виконана вже у XX столітті бідним поетом Чарльзом Вічвудом: *Charles Wychwood sat with his head bowed. There was a young man standing beside him, gazing at him intently: he put his hand upon Charles's arm as if he were restraining him. 'And so you are sick,' one said. And the other replied, 'I know that I am'. Charles looked down again in despair and, when he glanced up, the figure of Thomas Chatterton had disappeared* [13, p. 3].

Три рекурсивні фрактальні фрагменти у передмові до роману П.Акройда беруть участь у фрактальній концептуалізації БН. Спочатку П.Акройд робить вступ про життя і кар'єру жадаючого поетичної слави Томаса Чаттертона. Вже посмертно ця мрія поета повторюється різними нараторами з більшим чи меншим ступенем подібності у формі розгалуженої тринаративної фрактальної структури. Мультирівневий біографічний портрет Томаса Чаттертона постає результатом дії "рекурсії, яка забезпечує нескінченну кількість довжин петлеподібної кривої, у той час як сама структура займає скінченний простір" [12, с. 159].

Кожен із трьох самоподібних наративів впливає на динаміку розвитку фрактальної моделі концептуальної метафори, якій може бути присвоєна формула числового ряду фрактальних наративів: $1 + 2 + 3 + \dots + (n)$. Оскільки просторово-часову залежність у системі не можна передбачити з абсолютною точністю, у формулу вводиться член f , який враховує флуктуації (відхилення) для кожного фрактального наративу. Отже, формула фрактальної моделі концептуальної метафори має такий вигляд: LIFE IS A STORY $f(1) + f(2) + f(3) + \dots + f(n)$.

Наратив про життєвий і творчий шлях Чаттертона від імені автора (story₁), зображення Чаттертона у ХІХ столітті, яке належить пензлю Генрі Волліса (story₂), і, нарешті, сучасний портрет Чаттертона, написаний Чарльзом Вічвудом (story₃) об'єднуються в одному романі на основі співвідношення фактів і припущень з віддаленими від реальності чи недостовірними (false) репрезентаціями, де реальність являє собою точку відліку творчого пошуку персонажа, а вигадка – це акт творчості, витвір мистецтва.

Схожість оригіналу і копії та неможливість їх диференціації є наслідком флуктуацій у БН. Постмодерністське поняття "епістемологічної непевності" стосовно історичних фігур, літературних героїв веде до визнання релятивізму істини. Залишаються сумніви щодо можливих причин, місця, часу смерті поета і будь-яких припущень, чи поет помер насправді, чи, можливо, він ще живий. Наприклад, у межах одного наративу (story₃), завдяки механізму рекурсії утворюються самоподібні мовні структури: *Thomas Chatterton **didn't die**. He **didn't kill himself**. He carried on writing in other poets' names. I mean **he did die**. But not when he was supposed to. Not when everyone thinks he did. And I've got proof* [13, с. 97]. *He would always be here, in the painting. He **would never die*** [13, с. 230].

Проводячи аналогію між періодами життя людини і етапами "життя" системи, акцентуємо на приналежності фракталу до синергетичної (самоорганізованої) системи, в якій виокремлюються три стадії еволюції [7]: початкова α (виникнення системи), середня ϕ (фрактальна еволюція системи) і кінцева ω (кінець системи). Початкова і кінцеві стадії

зорієнтовані на незмінні граничні стани фракталу. Середня (основна) стадія ф корелює з динамічною реальністю, у якій відбуваються перехідні і нестійкі процеси, що сприяють виникненню фрактальних наративів – подібних один до одного клаптиків системи, надаючи системі цілісності і гармонійності.

Думка про те, що в основі біографії як літературного жанру лежить метафора, належить З. Ковечешу, за словами якого, "форма розповіді про життя людини являє собою структуру на кшталт концептуальної метафори LIFE IS A STORY" [9, р. 65]. Концепція З. Ковечеша справджується не тільки для метафоричної репрезентації життя, але й для зображення процесу переходу від життя до смерті. Смерть Чаттертона також повторюється у різних часових відрізках (у XIX і XX століттях). Знову ж таки, повтори слів, синтаксичних конструкцій уживаються з різною стилістичною метою і так чи інакше пов'язані з рекурсією. Спочатку смерть поета постає у комічній текстовій формі з повторенням конструкції *the last time* п'ять разів: *At that instant of recognition he smiled: nothing was really lost and yet this was the last time he would ever see them, the last time, the last time, the last time, the last time* [13, р. 131], згодом заява Чарльза Вічвуда сприймається як комедія: *He didn't die. I'm serious. Thomas Chatterton didn't die* [13, р. 94].

Отже, фрактальний аналіз у межах міждисциплінарного підходу з новим поглядом на концептуальну метафору в художньому тексті зорієнтований на застосування фрактальної парадигми знання у когнітивній теорії метафори. Фрактальна модель метафори, в основі якої лежить сталий параметр самоподібності, вписується у коло сучасних інтерпретацій художнього тексту. В концептуальній метафорі, так само й у фракталі, домен джерела проектується на домен цілі. Однак, у фрактальній метафорі домен джерела не є наперед заданою структурою, а, навпаки, структурою, що безперервно конструюється, динамічним утворенням людської свідомості, яка характеризується переходом із потенційного до актуального стану.

Перспектива подальших досліджень пов'язана з вивченням фрактальної (телескопічної) будови БН на основі структурно

ізоморфних наративних фрагментів, які є результатом дій ітерації та рекурсії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабелюк О.А. Стилістичні засоби і прийоми крізь призму лінгвосинергетики / О.А. Бабелюк // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2010. – Т.14. – № 1. – С. 7–21.
2. Воробьєва О.П. Словесная голография в пейзажной дискурсе Вирджинии Вулф : модусы, фракталы, фузии / О.П. Воробьєва // Когниция, Коммуникация, Дискурс. – 2010. – № 1. – С. 47–74.
3. Домброван Т.И. Фрактальность как фундаментальное свойство языковой материи / Т.И. Домброван // Записки з романо-германської філології. – Вип. 1(30). – 2013. – С. 57–67.
4. Жаботинская С.А. Геометрия смысла : концептуальные модели языка и фрактальные формы / С.А. Жаботинская // Первая российская конференция по когнитивной науке. Тезисы докладов. – Казань : Казанский гос. ун-т, 2004. – С. 85–87.
5. Жуков Д.С. Когнитивные аспекты использования метафор фракталов в исследовательском дискурсе / Д.С. Жуков, С.К. Лямин // *Fractal Simulation*. – 2011. – № 2. – С. 74–81.
6. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики / Елена Викторовна Падучева. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 608 с.
7. Фрактальная картина мира как основание теории сложности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://famgroup.ru/studies/95> (дата звернення 12.09.2014 р.)
8. Шамаева Ю.Ю. Фрактальная семиотика языка эмоций : лингвокогнитивное измерение / Ю.Ю. Шамаева // Вісник ХНУ. – № 1003. – 2012. – С. 45–52.
9. Kövesces Z. *Metaphor: A Practical Introduction* / Zoltan Kövesces. – New York : Oxford University Press, 2002. – 285 p.
10. Lakoff G. *Metaphors We Live by* / George Lakoff, Mark Johnson. – London : The University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
11. Wenaus A. Fractal Narrative, Paraspace, and Strange Loops : The Paradox of Escape in Jeff Noon's *Vurt* / A. Wenaus // **Science Fiction Studies**. – 2011. – Vol. 38 (1). – № 113. – P. 155–174.
12. Werth P. *Text Worlds : Representing Conceptual Space in Discourse* / Paul Werth. – London : Longman, 1999. – 390 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

13. Ackroyd P. Chatterton / Peter Ackroyd. – London : Abacus, [1987]1991. – 234 p.
14. (LDCE) Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.

06.10.2014

Быстров Я.В. к. филол. н., доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, м. Київ

ФРАКТАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ БИОГРАФИЧЕСКОМ НАРРАТИВЕ

В статье обосновывается роль фрактальной модели концептуальной метафоры для описания динамики биографического нарратива. Фрактальная концептуализация жизненного опыта исследуется с применением концептуальной метафоры LIFE IS A STORY.

Ключевые слова: биографический нарратив, фрактальная модель, концептуальная метафора, фрактальный фрагмент, самоподобие.

Bystrov Ya., PhD, Associated Professor
Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv

FRACTAL MODEL OF CONCEPTUAL METAPHOR IN BIOGRAPHICAL NARRATIVE

The article deals with the role of fractal model of conceptual metaphor to prove the dynamics of biographical narrative. The conceptual metaphor LIFE IS A STORY is used to study fractal conceptualization of life experience in biographical narrative.

Key words: biographical narrative, fractal model, conceptual metaphor, fractal fragment, self-similarity.

УДК 81'33

Бобкова Т.В., к.філол.н., доц.,
Київський національний лінгвістичний університет

ЕТАПИ РОЗРОБКИ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО КОРПУСУ УКРАЇНСЬКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ДОКУМЕНТІВ

У статті проаналізовано ознаки лексикографічного корпусу текстів як джерела для укладання корпусного словника. В ролі лексикографічного корпусу розглянуто підкорпус українських законодавчих документів, в основу укладання якого покладені ключові вимоги до корпусних ресурсів. Встановлено основні етапи й принципи побудови лексикографічного корпусу.